

SE EN BOK

Text: Karin Ögren

HANDLEDNING FÖR
VUXNA SOM LÄSER MED
BARN

Barnen ska erbjudas en stimulerande miljö där de får förutsättningar att utveckla sitt språk genom att lyssna till högläsning och samtala om litteratur och andra texter (Lpfö-2018)

INNEHÅLL

FÖRORD

[S. 5-6]

INLEDNING

[S. 9-11]

SPRÅKUTVECKLING, BILDSEENDE OCH GEMENSAMMA UPPLEVELSER

[S. 13-19]

ATT LÄSA BILDERBÖCKER

[S. 20-27]

ATT BILDERBOKSSAMTALA

[S. 28-38]

BIOGRAFI OCH REFERENSER

[S. 39-40]

KOLOFON

[S. 41]

Elenor Noble, kulturstrateg vid Kultur Gävleborg, bilderboksamtalar kring
Lena Sjöbergs *Cirkusloppor på luffen* med en samling barn

FÖRORD

Projektet *Se en bok! Bilderboks bilder i våra offentliga rum* är en plattform för språkutveckling, bildseende och de gemensamma upplevelser som läsningen av bilderböcker kan ge upphov till. Utgångspunkten, då Kultur Gävleborg initierade projektet 2013, var behovet av kvalificerade konstbilder för barn i vårdmiljöer och ett önskemål att arbeta med bilder skapade av specialister på just bilder för barn. Utifrån det föddes idén att arbeta med bilderböcker. Här tänker vi oss att bilderboksläsning kan ses som en psykologisk process, en resa in i sig själv. Det kan också ses som en social process där vi får lära känna andras perspektiv och erfarenheter och slutligen en kognitiv process där vi får utveckla våra föreställningar, begrepp och sanningar. I vårt arbete med originaluppslag ur bilderböcker har vi bland annat tagit fasta på idéer presenterade i boken *En fanfar för bilderboken!* (2013) där begreppet genuina bilderböcker beskrivs.

Initialt var fokus barn i förskoleåldrarna och under åren har en rad bilderböcker köpts in i form av originalbilder, antingen de målningar och kollage som ligger till grund för den tryckta boken eller giclée tryck i en begränsad upplaga av de digitala originalen. Senare har vi utökat satsningen med två böcker riktade till mellan- och högstadiåldrarna. De flesta och ibland alla bilder ur varje bok har köpts in och ramats, ibland tillsammans med eller utan texter beroende på bilderboksskaparnas önskemål. Ibland har texterna fått en egen ruta inom den givna passepartouten. Bokbilderna har sedan installerats för permanenta placeringar på familjecentraler, barnkliniker eller BVC runt om i Gävleborg. Bibliotekskonsulenterna får recensionsex av nytutgiven litteratur från svenska förlag och urval har därigenom kunnat göras av det allra senaste inom bilderbokslitteraturen.

Valet av vilka böcker som har köpts in har baserats på krav på hög konstnärlig kvalitet i såväl text som bild, böcker där bilderna är lika starka berättare som texterna och där viktiga samtida frågor behandlas. Exempel på tematik och fenomen som är representerade i vår regionala samling av bilderboksoriginal är olika mentala tillstånd, identitetsskapande socialiseringsprocesser, barns rätt till fantasi, upplevelsen av att inte smälta in, vuxenvärldens styrning av leken, kollektiva subjekt, icke könsdefinierade barn, byggandet av nya relationer, emigration och överidentifikation med nära vänner.

De flesta av böckerna har innan permanentplacering lånats ut till utställningsarrangörer i länet, såväl till kommunala som konstnärsdrivna verksamheter och museer. Kulturkossan i Järvsö, Bergsjö bibliotek, Litteraturhuset i Sandviken, Läns museet Gävleborg i Gävle, Bollnäs bibliotek och konsthall, Hälsinglands Museum i Hudiksvall och biblioteket i Edsbyn är exempel på dessa.

Under utställningsperioderna har vi tillsammans med arrangörerna ordnat familjeaktiviteter och skolaktiviteter. Till exempel körde Ljusdals kommun 140 elever i årskurs 8 till utställningen i Järvsö och gav dem varsitt exemplar av en av de böcker som visades. I det fallet var det boken *Om detta talar man endast med kaniner* av Anna Höglund. Utställningsarrangörerna har också arrangerat invigningar och samtal med bilderboksskaparna. Vi inom Kultur Gävleborg har hållit flera föreläsningar och workshops i utställningarna för bibliotekspersonal och pedagoger i läsfrämjande arbete och bildanalys för att stötta dem att arbeta vidare med kvalificerade samtida

bilderböcker. Vi har också delat ut bidrag till utställningsarrangörer för att de ska kunna finansiera utställningsersättning till bilderboksskaparna och betala ut arvode vid evenemang.

Extra spännande har det också varit att vi har kunnat göra två fördjupade gestaltningsuppdrag utifrån Se en bok!-projektet. Det första på en barnmottagning på Gävle Sjukhus vars hela färgsättning och lekskulpturer av designgruppen KontorKontur utgick ifrån Klara Perssons bok *Molly & Sus*. Inför det arbetet fick författaren och konstnären Matilda Ruta, inom ramen för ett Artist in Hospital-uppdrag, i uppgift att teckna och samtala tillsammans med kroniskt sjuka och ineliggande barn på Gävle Sjukhus. De erfarenheterna samlade hon i ett videoverk som går att se på www.matildaruta.se/sjukhus och i de för videoverket framtagna tittskåp vilka vi placerade i väntrummen på barnmottagningen. Berättelsen gav sedan Natur&Kultur ut som bilderbok året efter, den mycket uppskattade och hyllade *Ninna och sjukhusfågeln*, som nu har fått två uppföljare i *Ninna och syskongrodde* och *Ninna och stormskolan*.

Inför att vi byggde en helt ny familjecentral i stadsdelen Sättra i Gävle fick författaren och konstnären Katarina Strömgård ett fördjupat uppdrag att arbeta vidare med sin bok *En liten röd hare*. Hon skapade ett ljusskåp till entrén med måleri vars motivvärld var sprungen ur boken och även en serie målningar på utskuren björkplywood som placerades som rumsförstärkning i familjecentralen tillsammans med hela bokens bilder.

Vi som har arbetat med bilderböcker i detta fördjupade projekt hyser en stor vördnad för boken och läsoplevelsen i sin ursprungliga form, men ser också många vinster med att även närma sig bokens värld på detta sätt. Att både få chans att möta berättelsen, bilderna, texten och den fysiska boken såväl i en samlad form på biblioteket, på förskolan eller i soffan hemma, som i utställningsform på familjecentralen eller i utställningshallen tror vi är en styrka. Vi tror att såväl lusten som förmågan att närma sig genuina bilderböcker stärks och stimuleras på ett i vår samtid välbehövligt sätt för både barn och vuxna genom detta.

Med denna handledning, som främst fokuserar på att stimulera bilderboksläsning med barn i förskoleåldern, har vi gett Karin Ögren i uppdrag att både närma sig läsningen teoretiskt och praktiskt. Karin Ögren har en intressant bakgrund för uppdraget med erfarenheter från konstvärlden (museipedagogik och konstvetenskap) och arbetar numera i förskolan som utbildad förskollärare med en rad intressanta kurser bakom sig i kreativt skapande för barn i förskoleåldern och har specialintresse inom bilderböcker där hon bland annat arbetat med att skriva recensioner för Bibliotekstjänst.

God läsning!

Elenor Noble, kulturstrateg
Erik Anderman, verksamhetsutvecklare konst
Christine Wennerholm, bibliotekskonsulent
Ulla Nyberg, bibliotekskonsulent
Jenny Nilsson, intendent för offentlig konst

På denna sida: Matilda Ruta (skisser vid Gävle sjukhus).

Nästa sida: Matilda Ruta, *Sjukhusfåglar*, 2014. Animation, kollage och tittskåp (Installationsvy, Gävle sjukhus)

INLEDNING

INLEDNING

Med denna handledning vill vi visa på några av de möjligheter och betydelser som bilderböcker och barns eget berättande kan innebära. Fokus ligger på att inspirera till en såväl fördjupad som vidgad läsoplevelse och att lyfta fram samtalet kring bilderböcker där språkutveckling, ett mer aktivt bildseende och gemensamma upplevelser ses som värdefulla vinster.

Handledningen syftar inte till att du som läsare ska bli expert på bild- eller litteraturanalyser. De verktyg för bilderboksanalys som presenteras syftar istället till att du som läsare ska få möjlighet att förbereda dig, känna dig förankrad i och trygg med boken innan den presenteras för en barngrupp, där bilderboksanalysens frågor kan användas för att låta barnen uttrycka sina iakttagelser och upplevelser. Många samtida bilderböcker har möjlighet att beröra och intressera såväl vuxna som barn. Om den vuxne läsaren själv tar sig tid att läsa och upptäcker att det är berikande för egen del, är chanserna goda att denna upplevelse smittar av sig på barnen som sedan får uppleva boken i en högläsningssituation. Förutom det speciella värdet av gemensam uppmärksamhet och närvaro, som samlingen kring en högläsning kan innebära, så har samtalet som kan följa efter högläsningen en viktig plats.

Projektet *Se en bok!* har lutat sig mot och förhållit sig till *den genuina bilderboken*. Genuin är ett ord som kan associeras till äkta, riktig och sann och det kan då uppfattas som att vissa bilderböcker är mer äkta och riktiga än andra. Till ordet genuin kan dock även knytas ord som utpräglad, renodlad och typisk. Och det är med den inriktningen som den genuina bilderboken lyfts fram i handledningen. Dessa böcker utmärks av att det finns en speciell interaktion och samverkan mellan text och bild. I boken *En fanfar för bilderboken* framhålls att bokmediet är en förutsättning för berättandet och kan därigenom beskrivas som något som är "genuint bokligt" (Rhedin, Eriksson & K, 2013). Andra typer av bilderböcker liksom berättelser såsom folksagor, faktabilderböcker och serier, har många egna och andra värden, och en variation av olika typer av texter och bilder är förstas berikande i sig. I denna handledning ligger dock tyngdvikten på att lyfta fram den särart som de genuina bilderböckerna utgör. De är komplexa och tål att läsas och tittas i upprepade gånger med möjligheten att upptäcka nya detaljer, perspektiv och innebörder. Genom att göra en sådan fördjupad upptäcktsresa genom böckerna kan en dessutom få tillgång till nya berättelser av de associationer, minnen, tankar, idéer och känslor som böckerna väcker hos de som läser den.

Handledningen riktar sig till alla som arbetar med barn och som ser bilderböcker som en spännande möjlighet att nå fram till och kommunicera med barn och inspirera dem till egna uttryck. De exempel på bilderböcker som vi lyfter fram här kan läsas i många olika åldrar men är främst riktade till barn i åldrarna 3-6 år. Dessa bilderböcker är alla en del av den regionala konstsamlingen och projektet *Se en bok!* men metoderna som används i handledningen är inte beroende av just dessa titlar.

I den här handledningen finns flera hänvisningar till mål i förskolans läroplan, eftersom pedagoger inom förskolan är en viktig målgrupp. I den nya läroplanen (Lpfö-18) har högläsning fått en mer framträdande plats. Ett centralt begrepp i den nya läroplanen är *undervisning*. Här kan ett fördjupat arbete med bilderböcker utformas som ett undervisningstillfälle, där ett flertal läroplansmål kan uppfyllas.

”Utbildningen i förskolan ska lägga grunden för ett livslångt lärande. (...) I utbildningen ingår undervisning. Undervisning innebär att stimulera och utmana barnen med läroplanens mål som utgångspunkt och riktning, och syftar till utveckling och lärande hos barnen. Undervisningen ska utgå från ett innehåll som är planerat eller uppstår spontant eftersom barns utveckling och lärande sker hela tiden” (Lpfö–18, s.7).

Ambitionen är dock att inspirera flera yrkesgrupper och vuxna som har intresse av att utveckla sina möten med barn. En gemensam utgångspunkt för alla som arbetar med barn är FN:s konvention om barnets rättigheter, eller Barnkonventionen som den också kallas, som bland annat lyfter fram barns rätt att komma i kontakt med kultur och att själva få komma till uttryck.

13. Varje barn har rätt till yttrandefrihet, att tänka, tycka och uttrycka sina åsikter. Barnet ska ha rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, motta och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer.

31. Konventionsstaterna erkänner barnets rätt till vila och fritid, till lek och rekreation anpassad till barnets ålder samt rätt att fritt delta i det kulturella och konstnärliga livet.

Klara Persson, *Molly & Sus*, 2013.
Installationsvy barmottagningen på Gävle Sjukhus.

SPRÅK-
UTVECKLING,
BILDSEENDE OCH
GEMENSAMMA
UPPLEVELSER

– de tre utgångspunkterna för projektet *Se en bok!*

SPRÅKUTVECKLING

Den danska barnspråksforskaren Pia Thomsen (2013) menar att *berättelser* utgör den allra viktigaste språkliga utvecklingen i förskoleåldern. Att lära sig att berätta innebär att barnet lär sig nya sätt att tänka och organisera sina tankar. Thomsen för fram en metod som hon benämner narrativa praktikformer, där den röda tråden är att barn lär sig språk genom att ingå i språkliga, sociala och kognitiva gemenskaper med vuxna. Hon vill göra upp med föreställningen att barn övervägande lär sig språk av sig själva, eller av varandra, och menar att barn stimuleras genom målinriktade aktiviteter. En viktig poäng med narrativa, dvs. berättande praktikformer är att de bygger på gemensam uppmärksamhet. Hon poängterar att flera undersökningar visar att högläsning med förskolebarn, vilket kännetecknas av just gemensam uppmärksamhet, är ett av de mest effektiva sätten att träna och stimulera barnets läslust inför skolstarten. Den språkliga utvecklingen är generellt förknippad med tillgång på böcker och texter medan de känslomässiga relationerna lägger grunden för att utveckla barnets läslust (Hagvet Eriksen, 2002).

I förskolans läroplan finns flera mål som rör språkutveckling. Här är några exempel: Förskolan ska ge varje barn förutsättningar att utveckla:

- *Ett nyanserat talspråk och ordförråd samt förmåga att leka med ord, berätta, uttrycka tankar, ställa frågor, argumentera och kommunicera med andra i olika sammanhang och med skilda syften,*
- *Intresse för skriftspråk samt förståelse för symboler och hur de används för att förmedla budskap, (Lpfö-18, s. 13-14).*

Thomsen återkommer till begreppet *mentalisering*, vilket inbegriper vår förmåga att skapa bilder både med och utan språkets hjälp, och att vi utifrån våra erfarenheter och upplevelser formar en bild av händelserna i hjärnan. Förmågan att mentalisera innebär vidare att vi, med språkets hjälp, kan dela våra föreställningar med andra. Mentalisering innefattar även vår förmåga att uppfatta sinnesstämning hos såväl oss själva som hos andra i vår omgivning. Språket medverkar till etableringen och bevarandet av dessa mentala representationer. Förmågan att mentalisera hänger samman med barnets utveckling av uppmärksamhet, empati och medkänsla. Genom att som vuxen mentalisera och försöka leva sig in i barnens sätt att tänka och agera, kan vi främja deras möjligheter att utvecklas på ett språkligt, emotionellt och socialt plan på en och samma gång (Thomsen, 2013). Högläsningen av bilderböcker med uppföljande samtal, och annat kreativt fördjupningsarbete kring böcker, ger en viktig möjlighet att stimulera dessa förmågor.

En gemensam läsning av bilderböcker kan genom vidgade perspektiv bidra till att ge upphov till nya samtalsämnen. Kunskap om nya ord bidrar ofta i sin tur till nya tankar om ordens betydelse och innehåll. Detta beror dock med största sannolikhet på om det finns tid och utrymme för barnet att ställa frågor och samtala med vuxna och andra barn om de tankar som berättelsen väcker. Detta överensstämmer också väl med högläsningens framlyfta roll i den nya läroplanen för förskolan, Lpfö-18:

”Språk, lärande och identitetsutveckling hänger nära samman. Förskolan ska därför lägga stor vikt vid att stimulera barnens språkutveckling i svenska, genom att uppmuntra och ta tillvara deras nyfikenhet och intresse för att kommunicera på olika sätt. Barnen ska erbjudas en stimulerande miljö där de får förutsättningar att utveckla sitt språk genom att lyssna till högläsning och samtala om litteratur och andra texter. Utbildningen ska ge barnen förutsättningar att kunna tänka, lära och kommunicera i olika sammanhang och för skilda syften.” (Lpfö-18, s. 8)

BILDSEENDE

Barn möter bilder i många olika former. Genom böcker, reklam, tidningar, affischer, tv, filmer, spel, bilder på internet och på bibliotek och museer. Vi vuxna möter också alla dessa bilder, men med skillnaden att vi har fler referensramar och perspektiv och förhoppningsvis en mer kritisk blick. Barn bygger gradvis upp sin medvetenhet om bildspråk, symboler och skillnaden mellan olika typer av bilder och budskap. I denna socialiseringsprocess kan mötet med olika typer av bilderböcker ha stor betydelse.

I boken *Möten med bilder* använder författarna Yvonne Eriksson och Anette Göthlund (2004) begreppet visuell kommunikation för att betona att bilder och bildbetydelser är något mer än estetiska uttryck. Bilder bär med sig många kommunikativa dimensioner utöver det förmodat dekorativa och estetiska. Exempelvis sociala, politiska och kulturella betydelser. Genom den tekniska utvecklingen har bilder och de visuella inslagen i våra informationsflöden också blivit allt vanligare och behovet av olika former av kompetenser för att kunna tolka bilder och andra visuella uttryck har därför ökat.

Anledningen till att en bild kan tolkas och avläsas på flera olika sätt är att den är mångtydig. Vi kan i bilder, till skillnad från texter, välja i vilken ordning vi vill titta på en bild. I det talade eller skrivna språket är läsordningen central. Hur vi avläser en bild är också beroende av konventioner och i den västerländska kulturen tenderar vi att avläsa bilder på ett sätt som liknar textläsning, från vänster till höger. Men i mötet med bilder kan vi samtidigt välja att fokusera på enskilda detaljer eller på helheten. Andra faktorer som påverkar hur vi uppfattar en bild är olika omständigheter vid tillfället då vi ser bilden, men det är också beroende av vilka tidigare erfarenheter vi har av liknande bilder. Våra tidigare erfarenheter och personliga referensramar påverkar också vad vi lägger märke till, vad som förvånar, gör oss glada eller illa till mods. Detta är något att beakta i samtalen kring bilderna i bilderböcker. Tänk vilken fantastisk mångfald av betydelser som bildens alla ingångar kan ge upphov till, om vi som vuxna är lyhörda inför och ger utrymme åt barns alla möjliga tolkningar!

Begreppet visuell kommunikation innefattar också tanken om att en bild kan säga något särskilt om sin historiska samtid, alltså om den tid och i vilket sammanhang som bilden skapades. Här kan bilden också säga något om upphovspersonen, hur den har sett på och valt att gestalta sig själv eller sin omgivning. Genom bilder kan vi spegla och uttrycka våra identiteter. I valet av ansiktsuttryck, poser och vilka kläder vi bär. Men dessa val kan samtidigt ses som styrda eller påverkade av sin tids normer och ideal. Och den visuella kulturen tenderar att framställa olika identiteter på särskilda sätt och riskerar att upprepa stereotypa bilder. Så var observant på de betydelsebärande tecken och symboler som bilder består av och tolka dessa på ett kritiskt sätt. Här är det också angeläget att presentera en mångfald av olika bilderböcker för barn som gör att vi kan nyansera och att de känna igen sig bättre i våra gemensamma bildvärldar.

Den del av konst- och litteraturvetenskapen som koncentrerar sig på läs- och mottagarakten kallas receptionsetetik. Inom detta område intresserar en sig för läsarna som medskapare till berättelsen. En menar att det är först i läsögonblicket som boken förverkligas, konkretiseras eller

konstrueras. Bilderboken kan utifrån detta synsätt ses som en performativ konst: ”i högläsningen får den ”kropp”, blir till som en ”föreställning” inför en publik, som ofta består av barn” (Rhedin, 2013, s. 23). Genom att intressera sig för mottagarna som medskapare till bilderboken innebär det att många nya berättelser kommer att kunna växa fram beroende på faktorer som ålder och erfarenheter hos dem som läser eller lyssnar liksom situationen då boken läses. Det finns givetvis fler aspekter som kan spela in för tolkning och upplevelse av boken. Detta återknyter till en av de tre röda trådarna som nämndes i början: *gemensamma upplevelser*. Det är en gemensam upplevelse att ta del av samma berättelse i högläsningens ögonblicket men minst lika viktigt att ta tillvara den möjlighet till ringar på vattnet som tankar, associationer och känslor som väcks hos barngruppen eller det enskilda barnet kan utgöra.

BILDERBOKSANALYSEN I DENNA HANDLEDNING ÄR UPPBYGGD AV FRÅGOR SOM SYFTAR TILL:

1. att skapa en ökad medvetenhet om bilderboken och dess olika beståndsdelar, hur dessa hänger samman och bildar en unik helhet, genom det fysiska bokmediet kombinerat med det ömsesidiga samspelet mellan text och bild.
2. att deltagarna i bilderboksberättandet får insikt om vad boken väcker för tankar, minnen, känslor och funderingar hos dem själva samt hur detta kan skilja sig åt mellan olika människor, vad vi uppfattar och hur vi tolkar och associerar kring en bilderboksberättelse. Därutöver får vi möjlighet att leva oss in i de karaktärer som vi möter i boken och därigenom utveckla vår inlevelseförmåga och vidga våra perspektiv.

I förskolans läroplan finns flera mål som handlar om förmågan att ge uttryck för egna uppfattningar liksom att lyssna och reflektera över andras synsätt och upplevelser. Förskolan ska ge varje barn förutsättningar att utveckla

- *förmåga att upptäcka, reflektera över och ta ställning till etiska dilemman och livsfrågor i vardagen*
- *förmåga att lyssna på och reflektera över andras uppfattningar samt att reflektera och ge uttryck för egna uppfattningar*
- *intresse för berättelser, bilder och texter i olika medier, såväl digitala som andra, samt sin förmåga att använda sig av, tolka, ifrågasätta och samtala om dessa,*
- *ett nyanserat talspråk och ordförråd samt förmåga att leka med ord, berätta, uttrycka tankar, ställa frågor, argumentera och kommunicera med andra i olika sammanhang och med skilda syften (Lpfö-18, s.12- 14).*

GEMENSAMMA UPPLEVELSER

Högläsningen, som en upplevelse av gemenskap och lusten att lära sig läsa, beskrivs målande av Mem Fox (2001) som är en australiensisk barnboksförfattare som även har arbetat i flera år med läs- och skrivutveckling:

”Medan vi delar ord och bilder, idéer och åsikter, rytmer och rim, smärta och tröst, förhoppningar och färor och stora livsfrågor som vi möter tillsammans på sidorna i en bok knyter vi via hjärnan och hjärtat an till våra barn och binds samman med varandra i ett bemylligt sällskap knutet till de böcker vi delat. Längtan efter att kunna läsa och skriva tänds av de känslomässiga gnistor som uppstår mellan ett barn, en bok och en vuxen som läser. Detta kan inte åstadkommas av enbart en bok, eller enbart ett barn eller enbart av en vuxen som läser högt – det är samspelet mellan dessa tre som gör det” (Fox, 2001, s.16-17).

Vanliga samtal mellan barn och vuxna, oavsett var dessa sker, är betydelsefulla men ofta underskattade, skriver Petter Iwarsson (2007) utifrån sina erfarenheter av sitt arbete på BRIS: barnens rätt i samhället. Författaren framhåller betydelsen av att finnas till hands som vuxen i barns vardag och lyssna, oavsett yrkesmässig profession. När vi vuxna vågar vara viktiga och finnas till hands för barn och ungdomar kan det göra skillnad. Även om vi ibland bara är med och väcker tanken på att förändring är möjlig så har vi gjort något viktigt.

Så vad kan böcker bidra med i samtalet med barn? Böcker kan bidra till att möjliggöra berättande om något som annars inte hade aktualiserats eller kommit på tal. Om ett barn känner sig ensam med en viss erfarenhet kan en bok som tar upp detta ämne bidra till att normalisera och bekräfta barnets erfarenheter. Sedan kan det tjäna som utgångspunkt för att berätta om vad barnet känner igen sig i och vad som skiljer sig åt. Om barnet blir tagen på allvar och känner att omgivningen lyssnar utan att döma kan detta bidra till att bekräfta barnet i dess upplevelse. Böckerna fyller i detta sammanhang en viktig källa till såväl inspiration att komma i kontakt med andra och nya världar som mod att våga samtala om sådant som kan kännas svårt. Samtalet kring böcker ger också en möjlighet att vara personlig utan att behöva vara privat.

Böcker som gläntar på dörren till allvarsamma ämnen, kan vara svåra att förhålla sig till som vuxen. En kan behöva tid att själv landa med vad innehållet i boken väcker hos en själv och kanske ta reda på mer om ämnet för att känna sig tryggare inför mötet med barnens eventuella reaktioner. Men när en funderar på att välja bort en bok på grund av ett svårt ämne kan det vara värt att tänka på att denna bok kanske kan vara ett viktigt bidrag genom att lätta på trycket i det som barnet bär inom sig. En viktig sak att komma ihåg i sammanhanget är att de tankar som barnen får under läsningen av en bok kanske inte kommer till uttryck vid just detta tillfälle, utan i samband med en annan händelse eller senare samma vecka. Därför är det bra att inte skapa för mycket förväntningar kring de samtal som sker direkt i anslutning till läsningen. Det kan ta tid att smälta och processa det en har upplevt genom bilderboken.

Vid samtal i anslutning till läsning för enskilda barn, som anförtror sig till en vuxen, kan troligen fler funktioner omfattas, medan det finns begränsningar då vi samtalar med barn i en större grupp på förskolan, i skolan eller på biblioteket. Barn kan av naturliga skäl vilja vara försiktiga med att lämna ut sig inför alla sina kompisar och det finns även en begränsad förmåga för den vuxne att ge tillräckligt utrymme åt varje enskilt barn. Däremot kan den vuxne alltid vara lyhörd för om ett barn börjar berätta något som kan plockas upp vid ett senare tillfälle, när det finns tid och utrymme att lyssna till det enskilda barnet.

I förskolans nya läroplan lyfts omsorg fram tydligare och helhetssynen vad gäller omsorg och lärande betonas. Under rubriken *Omsorg, utveckling och lärande* står följande rader:

”Utbildningen i förskolan ska bidra till att barnet utvecklar en förståelse för sig själv och sin omvärld. (...) Den ska präglas av att omsorg, utveckling och lärande bildar en helhet. Utbildningen i förskolan ska ta sin utgångspunkt i läroplanen samt barnens behov, erfarenheter och det de visar intresse för. Flödet av barnens tankar och idéer ska tas tillvara för att skapa mångfald i lärandet. (Lpfö-18, s.13)

Högläsning av Katarina Strömgårds Björnarnas dagis
vid Andersbergs Hälsocentral

ATT LÄSA BILDERBÖCKER

ATT LÄSA BILDERBÖCKER

Varför ska vi läsa bilderböcker? Det korta och mest grundläggande svaret är att vi ska läsa för att det är berikande. Berikande i många olika avseenden: vi kan dela glädjen kring att leka med ord, språk och rim. Vi kan färdas in i andra världar och vidga våra vyer om världen och förgylla vår inre värld med hjälp av fantasi, ord och bilder. Berättelserna och bilderna kan lära oss om nyanser i såväl färger som ord och väcka både minnen och nya idéer. Om vi får utveckla dessa idéer vidare i något skapande uttryck, kan böckerna inspirera till kreativitet och nya berättelser. I det föregående kapitlet framhölls böckernas värde i fråga om att våga prata om existentiella frågor. Lika viktigt som att kunna prata om de svåra frågorna är det att få dela glädjeämnen, humor och att få utforska spännande världar som ibland kan utgöra en distraktion och rastplats från det som är svårt i livet. Lyckligtvis finns det en mängd fantastiska barnböcker inom olika områden som gör att vi kan få just den variation och balans som vi behöver.

Ett mer formellt svar kring frågan om varför vi ska läsa bilderböcker är att det finns flera mål i läroplaner liksom mål i Barnkonventionen, som kan uppnås genom att läsa. Ett ytterligare svar är att de samtal som kan följa efter en gemensam läsupplevelse, kan vara av stor betydelse för de enskilda individer som finns i barngruppen. Att läsa är bra, men att skapa en fördjupad läsupplevelse med efterföljande samtal och möjlighet till kreativa uttryck, skapar fördjupade värden med läsningen. Utöver dessa skäl har vi alla som arbetar med barn en viktig och värdefull möjlighet att låta dem komma i kontakt med böcker, vidga sina perspektiv och även få inblick i andra kulturer, tidevarv och sammanhang. Långt ifrån alla barn får den möjligheten i sina hemmiljöer.

Ett sätt att kommunicera med barn där vi inte delar samma språk och kulturella bakgrund är att gemensamt se på bilder och ges möjlighet att uttrycka upplevelser i eget bildskapande. Bilderna kan öppna upp för att skapa bättre förståelse och även upptäcka sådant som är gemensamt. I förskolans läroplan betonas vikten av att utveckla förståelse och inlevelse i olika människors situation och att ta del av såväl det egna som andras kulturarv:

”Det svenska samhällets ökande internationalisering ställer höga krav på människors förmåga att leva med och förstå de värden som ligger i en kulturell mångfald. För skolan är en social och kulturell mötesplats som ska främja barnens förståelse för värdet av mångfald. Kännedom om olika levnadsförhållanden och kulturer kan bidra till att utveckla en förmåga att förstå och leva sig in i andra människors villkor och värderingar.” (s.5-6, Lpfö-18).

FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR FÖRDJUPADE LÄSUPPLEVELSER

I förskolan och på våra barnboksbibliotek finns dagliga rutiner att förhålla sig till och det krävs planering för att skapa gynnsamma förutsättningar för en fördjupad läsupplevelse. En utmaning kan vara att barngruppen känns för stor för att kunna uppnå ett lugn och en gemensam koncentration. För att kunna sträva efter gemensamma mål är det viktigt att den eller de böcker som en vill arbeta med är något som arbetslaget samtalar kring under den barnfria planeringstiden. Om det finns en planering kring att arbeta med vissa böcker är det också mindre sårbart även vid personalbrist och sjukdom bland personalen. För att uppnå ett fördjupande arbete är det bra om en fokuserar på en eller några få böcker som en kan återkomma till över en längre tid. Kanske kan böckerna ingå i ett mer övergripande tema, som förskolan arbetar med.

Det är inte helt ovanligt att förskolor arbetar med teman eller projekt över en längre tid. Detta är också tänkbart på ett bibliotek genom att sätta fokus på antingen en viss författare/bilderboksskapare och dess alster eller genom att lyfta fram en viss bok under en längre tid. En enskild bok eller flera böcker av en viss författare skulle kunna lyftas fram på ett rumsligt sätt i biblioteksmiljön, med bilder och rekvisita såsom olika föremål som är inspirerat av en viss bok eller flera böcker.

En möjlighet till fördjupning kan också vara att bjuda in till berättarstund med workshop för en viss bok vid två eller fler tillfällen, eftersom det skulle ge möjlighet att vid andra tillfället låta barnen höra samma bok en gång till och få en ny uppgift i ett tillhörande workshopsmoment. Det skulle innebära en möjlighet för barnen att ställa frågor som dykt upp sedan sist eller som kommer fram vid en andra läsning samt en möjlighet att få fler infallsvinklar på hur en kan inspireras av boken i ett skapande arbete. Möjligheten till fördjupning kring en viss bok eller ett visst författarskap (inbegripet bilderboksskapare) kan utvecklas betydligt om förskolor och bibliotek har ett aktivt samarbete och en dialog kring hur de kan komplettera varandra i arbetet med att inspirera och främja barns intresse samt att skapa utrymme för fördjupade upplevelser av bilderböcker.

I boken *Barnet, språket och miljön* skriver Ann-Katrin Svensson (2009) om hur miljön inverkar på barnets språkliga utveckling. Författaren, som är docent i pedagogik vid högskolan i Borås, framhåller att barnet påverkas av och på vilket sätt skriftspråket används i olika miljöer såsom hemmet, förskolan, fritidshemmet och skolan. Hon presenterar några tips som kan vara stimulerande för språkutvecklingen när det gäller läsningen i förskola, förskoleklass och skola. Hon framhåller vikten av följande faktorer:

- *att läsa med huvudsyftet att intressera barnen för böcker och inte främst för att lugna barnen före lunch, vid vila mm.*
- *att vara öppen för att läsa om samma bok när barnen ber om det.*
- *eftersträva en balans vad gäller nya och för barnen välkända berättelser.*
- *engagera sig och läsa böcker med inlevelse.*
- *uppmuntra barnen att hitta på egna berättelser.*
- *samtala om bokinnehållet under läsningen eller efter att de slutat läsa. (berätta för föräldrar vad de läser för böcker på föräldramöten, i dokumentationer, pedagogiska veckobrev)*

Vidare argumenterar författaren för vikten av en bokhörna och vad denna eventuellt kan innehålla. Bokhörnan bör vara lättillgänglig och placeras långt ifrån grovmotoriska och högljudda lekar och annat som kan störa koncentrationen. Det är värdefullt om det är möjligt att introducera nya böcker så att barnen uppmärksammas på dem (Svensson, 2009).

FUNDERA ÖVER DITT LÄSANDE MED BARN:

I vilka situationer läser du och dina kollegor för barnen?

Vad tänker du att läsningen har för roll under olika lästillfällen under dagen?

Finns det något uttalat syfte med läsningen vid dessa tillfällen?

Om inte, är det något som skulle kunna tydliggöras vid olika lästillfällen, för att ge mer kvalitet och fördjupning samt en gemensam målbild bland pedagogerna?

När fungerar det bra att läsa?

När fungerar det mindre bra?

Fundera på varför du tror att det fungerar bra eller dåligt.

Finns det en vana av att läsa vid vissa tillfällen under dagen, och som har blivit en rutin som är svår att ändra?

Vilka förändringar tror du skulle behövas för att skapa tillfällen för fördjupade läsupplevelser?

Hur görs urvalet av de böcker som ni läser?

Är det ni vuxna som bestämmer eller har barnen något inflytande?

Kan föräldrar göras mer delaktiga eller få mer inblick i bokläsningen på förskolan?

Kan platsen för läsning göras mer tilltalande eller tillgänglig?

NÄR DU VALT EN VISS BOK SOM DU VILL LÄSA FÖR BARNEN OCH ARBETA MED PÅ ETT FÖRDJUPAT SÄTT:

Vad betyder denna bok för dig?

Varför har du valt denna bok till din barngrupp?

Vad önskar du uppnå i arbetet med denna bok?

Hur kan du se till att vara så öppen som möjligt och fånga upp de tankar som väcks hos barnen?

Hur kan du förankra valet av bok hos kollegor samt informera och skapa delaktighet hos föräldrar?

Hur kan arbetet med boken synliggöras i den pedagogiska dokumentationen, dels genom att på olika sätt uppmärksamma själva boken dels genom att dokumentera barnens tankar kring boken?

Vilka mål i läroplanen eller barnkonventionen passar att knyta bokens tema till?

FÖRBEREDELSE

Vi vuxna tenderar att välja sådan litteratur som vi känner igen och på så sätt kan relatera till och böcker som vi kanske själva minns från barndomen och älskar. Ett skäl är att vi helt enkelt vill dela med oss av favoriter och förmodligen att det känns tryggt, ett annat skäl är nog tidsbrist och stressen i vardagen som gör att vi upplever att vi inte har tid att alltid höja blicken. För egentligen finns det ju hos oss alla också en nyfikenhet efter att utforska det nya och okända, även om vi av olika skäl kan hindras eller avstå från att bejaka detta. Att återkommande diskutera barnbokslitteratur med sina kollegor kan medföra möjligheter till vidgade referensramar och en större variation av böcker och bilder. Genom att skapa utrymme att sätta sig in i nya böcker under planeringstid och gemensam mötestid kan vi också få chansen att reflektera över litteraturen tillsammans. Därtill kan vi hinna tänka igenom eventuella frågor och formulera oss kring svar som inte är begränsande eller bekräftar stereotyper utan är öppna och på så sätt fortsätter dialogen såväl med barnen som vid kommande samtal inom personalgruppen.

LÄSA EN BILDERBOK I FÖRBEREDANDE SYFTE PÅ EGEN HAND

Vad väcker boken för tankar, känslor, minnen och associationer hos mig vid en första genomläsning?

Vad får du för nya tankar efter att ha gjort en djupare analys?

Vad vill du förmedla till barnen genom att läsa just denna bok?

Hur kan du värna om att behålla en öppenhet och ge utrymme för att barnen kan bidra med oväntade reaktioner som går utanför det du har förväntat dig och tänkt att du vill förmedla?

Hur skapar du praktiska förutsättningar för bilderboksupplevelsen? (miljö, tidpunkt på dagen, uppdelning av barngruppen).

Hur ska du respektive barnen sitta så att de/ni bäst kan tillägna sig/er boken?

Ska barnen ha bestämda platser?

Hur gör du för att skapa ett lugn innan lässtunden?

Hur kan du involvera andra vuxna (kollegor och föräldrar) i det fördjupade arbetet med boken så att vi är flera som får en gemensam upplevelse och referensram som vi kan utveckla vidare?

Hur kan du planera för att skapa en lärandesituation kring läsningen av den eller de böcker du valt?

Hur kan du dokumentera detta arbete för internt bruk och för att eventuellt kunna visa upp för barnen så att de kan se sin egen och andras lärandeprocess?

Strävan efter att skapa tillfällen till fördjupad läsning ska inte ta bort alla de spontana tillfällen då vi läser böcker av praktiska skäl eller då böcker används för att skapa ett lugn. Det ena behöver absolut inte utesluta det andra. I barnboksbibliotekens, förskolan och skolans värld är det viktigt att kunna vara flexibel och anpassa läsandet efter situationen. Det är förstås bra om det finns en

kombination av genomtänkta fördjupade lästunder, med bra förutsättningar, med sådana som uppstår mer spontant eller som är kopplade till praktiska behov. I förskolan finns det till exempel många situationer då barn behöver vänta vid av- och påklädning, på att andra barn blir klara. Detta är ett utmärkt tillfälle att ha böcker till hands som de kan titta i på egen hand. En enkel variant är att ha en låda med böcker som är lätt att ta med och låta barnen välja ur. Då får barnen en signal om att läsning kan förekomma i många olika situationer i livet och det blir en naturlig del av vardagen.

MINNEN AV EGNA LÄSUPPLEVELSER OCH BILDER

Barn berörs av bra berättelser men också av sådant som skapar igenkänning och när de kan relatera till personliga erfarenheter. Gå till dig själv som vuxen och de egna minnena. Vilka barnböcker, sagor och bilder gjorde intryck på dig under din barndom? Varför? Vad tyckte du särskilt mycket om och vad tyckte du var obehagligt och skrämmande? Dina egna erfarenheter av en berättelse kan fungera som ingång där du sedan kan vara lyhörd för barnens tankar och reaktioner på samma berättelse.

SJÄLVA HÖGLÄSNINGSSTUNDEN

Bestäm gärna gemensamma regler för högläsningstunden i förväg. Det är vanligt att vissa barn vill ställa frågor och kommentera genom att berätta om sådant som de associerar till under själva läsningen. Detta är ett uttryck för ett engagemang som i grunden är positivt och som ska bekräftas. Dock kan det vara viktigt att låta den första högläsningstunden bli ostörd, så att ni får ta del av en sammanhållen berättelse utan avbrott.

Genom att berätta detta för barnen i förväg och samtidigt säga att alla frågor är välkomna efter läsningen liksom att ni kommer läsa boken flera gånger, kan skapa ett visst lugn som gör att barnen lättare kan hejda sig i sin iver att ställa frågor och kommentera.

Att skapa en ritual eller signal av något slag som indikerar att högläsningen börjar kan vara en god idé för att göra en inramning. Det kan handla om att plinga i en liten klocka, anslå några toner på en xylofon eller tända ett ljus (om det känns bra rent säkerhetsmässigt). Detta för att ta tillvara högläsningens möjlighet att färdas in i en annan och magisk värld som liknar en teaterföreställning. Likaså kan det vara bra med en signal som visar att högläsningstunden är avslutad och att det genom ritualen blir en signal om att det nu är välkommet att uttrycka sina tankar, funderingar och frågor kring det som barnen hört och sett.

HUR GÖR VI MED BILDERNA?

I de bilderböcker som beskrivs i denna handledning är samspelet mellan text och bild centralt. Det kan då kännas fel att enbart läsa texten utan att visa bilderna. Om det är en större barngrupp kan det vara värt att fundera på om det är rätt tillfälle att läsa en bilderbok där det finns en ambition att skapa en fördjupad upplevelse. Frustrationen som kan uppstå när vissa inte tycker att de kan se tillräckligt bra påverkar stämningen och för de barn som inte ser bilderna går en viktig del av läsoplevelsen förlorad. När det är en större grupp barn kan det istället passa bättre att antingen uppleva en e-bilderbok som projiceras på en vägg eller att läsa enklare kapitelböcker med enstaka bilder som lättar upp texten snarare än att de är en central del av berättelsen. Det är

möjligt att läsa en bilderbok på ett någorlunda tillfredställande sätt med fyra-fem barn, genom att lägga en bok på golvet så alla ser samtidigt. Här får en helt enkelt prova sig fram med vetskapen att det inte är lätt att uppnå den ultimata förmedlingen av text och bild för en större grupp barn, på det sätt som en kan göra när en har lässtunder med ett eller två barn som sitter bredvid.

På flera bibliotek visas e-böcker som går att projicera på storbildsskärm. Detta har framförallt fördelen att alla barn kan se bilderna samtidigt som de hör texten. Detta skulle vara möjligt att göra även på en förskola, men det är inte alla som har den tekniska utrustningen tillgänglig dagligdags för att kunna erbjuda detta. Här är det därför en stor fördel om bibliotek och förskola samarbetar så att barnen kan få ta del av en bilderbok i en stor grupp för att sedan arbeta fördjupat med samma bok i förskolemiljön.

När ni har läst klart boken kan ni fokusera på bilderna en i taget och tillsammans försöka memorera vad som händer vid de olika bildsekvenserna. Här blir det också ett tillfälle att utforska vad som syns i bilderna men som inte förmedlades i texten. När det gäller svårigheten att ta del av både text och bild samtidigt kan en annan lösning vara, om en vill satsa på en fördjupning av en bok över längre tid, att låna eller faktiskt köpa in flera exemplar av samma bilderbok. Det är dock värt att överväga de många fördelar som en egen bok kan medföra i form av fördjupning och flexibilitet liksom möjligheten att känna ansvar och stolthet över sin egen bok.

LEK, RÖRELSE OCH DRAMA

Om du har börjat med att läsa boken utan att visa bilderna är det bra om du har en inledande del för att tydliggöra att det faktiskt handlar om en bilderbok. Tillsammans kan ni studera omslaget och låta barnen berätta vad de får för tankar och associationer. Detta kan skapa en nyfikenhet som hjälper till att hålla koncentrationen under berättelsen. För många barn kan det vara svårt att sitta stilla en längre stund och därför är det viktigt att planera in att barnen har fått röra på sig innan högläsningen börjar. Detsamma gäller efter högläsningen och innan det fördjupande samtalet tar vid. Ett sätt att få berättelsen att knyta an till barnens egna erfarenheter kan vara att lyfta fram olika känslotillstånd som har belysts i boken och be barnen visa med ansiktsmimik hur de ser ut när de är sura, arga, ledsna, förvånade, glada och så vidare. Detta går att utveckla till enklare dramaövningar där barnen även kan få gissa vilket känslotillstånd deras kompis försöker gestalta. Från att ha känt in detta tillstånd i sin egen kropp kan det också vara lättare att fortsätta med ett samtal kring dessa känslotillstånd. Pedagogerna i förskolan kan också spela upp scener från en bok, som till exempel handlar om konflikter, där barnen får vara med och tycka till om hur situationen ska lösas.

En möjlighet i ett fördjupat bilderboksarbete som sträcker sig över tid är att element som är inspirerade av berättelsen kan introduceras och placeras i barnens lekmiljöer. Då kan de fungera som en form av rekvisita i barnens roller. Om du sedan har möjlighet att ta dig tid att observera och dokumentera det som sker i lekarna kan det bli en ytterligare fördjupning av bokupplevelsen.

I nya läroplanen för förskolan har även leken fått en mer framträdande plats och ska ha en central plats i utbildningen. Den beskrivs som grunden för utveckling, lärande och välbefinnande. En medveten integration av lek i bilderboksarbetet är därför motiverat liksom att skapa inspiration för barn att få bearbeta intryck från böcker i den fria leken.

"För barn är det lek i sig som är viktigt. I lek får barnen möjlighet att imitera, fantisera och bearbeta intryck. På så sätt kan de bilda sig en uppfattning om sig själva och andra människor."

Lek stimulerar fantasi och inlevelse. Lek kan också utmana och stimulera barnens motorik, kommunikation, samarbete och problemlösning samt förmåga att tänka i bilder och symboler. Därför är det viktigt att ge barnen tid, rum och ro att hitta på lekar, experimentera och uppleva.”
(Lpfö-18, s.8)

När en pedagog aktivt deltar eller observerar barns lek ges även möjlighet att arbeta med värdegrundsfrågor som inkludering och exkludering. Barn kan få känna på olika roller och situationer i leken och barn som har svårt att ta sig in i leken kan få hjälp på traven genom en berättelse från en bok som sedan medvetet förs vidare i leken genom en medveten pedagogisk handling. Självfallet ska den vuxnes deltagande bygga på respekt och lyhördhet för barnens egna samspel.

”Barnen ska ges förutsättningar både för lek som de själva tar initiativ till och som någon i arbetslaget introducerar. Alla barn ska ges möjlighet att delta i gemensamma lekar utifrån sina förutsättningar och sin förmåga. När någon i arbetslaget följer eller leder lek på lämpligt sätt, antingen utanför leken eller genom att själva delta, kan faktorer som begränsar leken uppmärksammas samt arbetsätt och miljöer som främjar lek utvecklas. Genom en aktiv närvaro är det möjligt att stödja kommunikationen mellan barnen samt förebygga och hantera konflikter .”(Lpfö-18, s.8)

ATT
BILDERBOKS-
SAMTALA

ATT BILDERBOKSSAMTALA

I detta kapitel ges förslag på några analysverktyg som är tänkta att ge en vägledning i hur vi kan närma oss och samtala om en bok, upptäcka fler dimensioner, detaljer och valörer samt bli mer medvetna om vår egen och andras upplevelse. Detta kan förhoppningsvis ge en fördjupad upplevelse av bilderboken som gör att pedagoger, i sin tur, kan inspirera barnen till en ännu mer berikande läsoplevelse. Den första modellen som presenteras är en mer kortfattad och renodlad analysmodell som kan vara bra att börja med. Här ligger fokus på den egna upplevelsen, tolkningar och uppmuntran till reflektion kring dessa. Sedan kommer förslag på en *jämförande analys* mellan två bilderboksuppslag från olika böcker, därpå följer ett förslag på hur det genuint bokliga i bilderböcker kan synliggöras och tolkas genom gemensamma reflektioner kring bilderboksupplevelsens olika beståndsdelar.

BILDERBOKSSAMTAL

Genom att ställa öppna frågor vill vi komma bort ifrån mer slutna frågor såsom: *Vad tyckte ni?* eftersom detta ofta leder till begränsade svar såsom *bra, roligt, fint, dåligt, tråkigt, jag vet inte* eller *dylikt*. Sådana svar leder lätt till att samtalet stannar där. Genom att istället ställa öppna frågor och först uppmana till att aktivt betrakta bilderboksbilden och sedan sätta ord på det vi ser, blir vi mer medvetna om våra egna och andras intryck, som faktiskt kan skilja sig en del åt. Vi fastnar delvis för olika saker i en bild, film eller teaterföreställning och genom att fler är med och beskriver kan vi få upp ögonen för det vi annars kanske inte hade lagt märke till. Detta kan göras muntligt men det är även en möjlighet att skriva upp det barnen ser på ett blädderblock eftersom det blir tydligare. Detta kan vara relevant även om barnen inte kan läsa, dels eftersom de på så sätt kan få intresse för skriftspråket och dels för att de får en konkret bekräftelse på att det de har sagt blir uppmärksammat.

Bilderboksbilder består av flera element med betydelsebärande tecken. Texten är ett av dessa tecken, som ibland är tydligt åtskild från bilderna, ibland tydligt integrerade i bilden. Bilderboksskaparna kan ses som sändare medan vi som läser och tittar är mottagare. Men även om författarna/konstnärerna är de som skapat boken är vi som tittar och läser också medskapare genom att vi lägger in våra egna känslor, tankar och associationer i det vi upplever under läsningen. Alla tolkningar hos de som upplever boken är riktiga oavsett vad bilderboksskaparna har haft för tankar när det har gjorts boken. När vi har beskrivit våra första och spontana intryck kan vi gå vidare och tolka helheten och detaljerna i det uppslag vi tittar på. Vad har det för betydelse för mig och vad gör det för intryck på mig att exempelvis konstnären valt vissa färger, skildrat och placerat vissa karaktärer eller föremål på ett visst sätt, deras ansiktsuttryck, kroppsspråk? Vad har detaljerna för betydelse för helheten? Finns det symboliska betydelser för mig? Vad kan konstnären/bilderboksskaparen ha velat visa eller säga med de val som hen har gjort? I denna tolkningsprocess blir det naturligt att associera till egna upplevelser, erfarenheter, minnen, tankar och funderingar. Genom att ge utrymme för att låta barn göra fria kopplingar till sig själva och sina liv blir det ett levande utbyte med konstverket (bilderboken) som öppnar upp för att bli berörd och berikad. Det sista steget handlar om att reflektera och det kan handla dels om de teman och tankar som kommit upp under analysen men även att reflektera över vad det innebär att vi människor tolkar samma bild på delvis olika sätt. En tanke att ta med sig från en sådan insikt kan vara att ta mindre för givet att vi uppfattar saker på ett liknande sätt och att det därför kan vara både viktigt och intressant att fråga och lyssna på andras upplevelser innan vi drar

slutsatser. Nedan presenteras modellen i punktform. Den kan användas både för ett specifikt bilderboksuppslag och för en bilderboksberättelse som helhet. Olika frågor passar olika bra och kan anpassas efter om det är ett uppslag eller hela boken som analyseras. Det är intressant att göra denna analys vid olika tillfällen och sedan jämföra. Det kan göras direkt efter att ha läst boken och sedan göra om samma sak några dagar eller en vecka senare för att se vad de minns då. För att göra det mer åskådligt kan en göra en dokumentation av analysen i form av en tankekarta över barnens svar. Barnen får då ta del av sin egen tankeprocess och av hur upplevelsen kan förändras med tiden.

1. **BETRAKTA** – Be barnen att fundera en kort stund på egen hand över berättelsen (vad de minns) eller iakttäta ett bilduppslag tillsammans under någon minut.
2. **BESKRIV** – Vad minns du tydligast från berättelsen eller vad var det första du la märke till i bilden? Såg du något mer när du tittade en längre stund? Vad består uppslaget av? Beskriv allt ni ser. Detaljer, färgval, placering, uttryck, storlek, mm.
Uppmuntra barnen till inlevelse i bilden och att använda alla sinnen för att beskriva. Hur skulle det kännas att vara i bilden?
3. **TOLKA** – Fråga var och en i barngruppen: Varför tror du att konstnären har valt dessa detaljer, färger, karaktärer, ansiktsuttryck osv? Vad får du för känsla i kroppen när du ser på bilden eller tänker på berättelsen?
Gör ett tankeexperiment: Hur skulle det se ut om vi ändrade färger och placering av vissa saker eller om vi tog bort vissa detaljer i berättelsen? På det sättet kan vi upptäcka vad valet av färger, detaljer mm gör för helhetsintrycket. Finns det någon symbolisk betydelse i detaljerna och dess färger? Vad tror du konstnären ha velat visa genom att göra på det här sättet?
4. **ASSOCIERA** – Uppmuntra barnen att associera till egna upplevelser, erfarenheter, minnen, tankar och funderingar. Påminner berättelsen eller bilden dig om något du har varit med om?

Fundera över de teman och tankar som kommit upp under analysen. Ett bra sätt är att läsa upp det som eventuellt skrivits ner av pedagogen/bibliotekarien, så att alla får en repetition av vad som har sagts. Reflektera även över vad det innebär att vi människor tolkar samma bild och berättelse på delvis olika sätt. Detta kan även gälla teater, bio, tv-serier och andra intryck där vi ibland kan tro förhastat att alla har upplevt exakt samma sak. Det är först när vi börjar fråga och prata om det som vi upptäcker våra olika tankar och tolkningar.

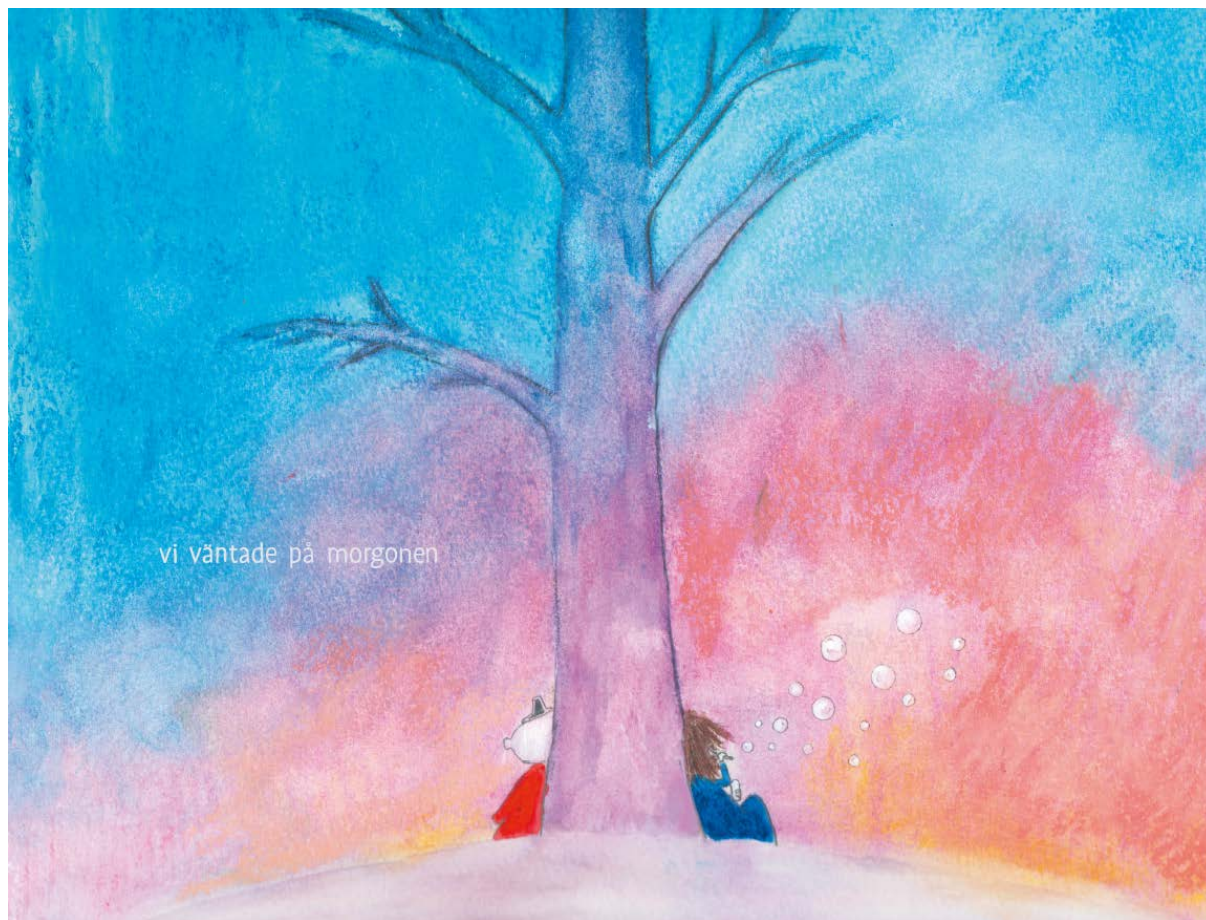
JÄMFÖRANDE ANALYS

Genom att jämföra två bilderböcker med så pass olika uttryck blir det tydligare vad som utmärker respektive bok.

Matilda Ruta, *Mirja och pojken i det rosa huset*, 2012

Här ovan ser vi ett uppslag ur *Mirja och pojken i det rosa huset* av Sofia Nordin och illustratör Matilda Ruta med tre personer som befinner sig i en osynligt triangelformad relation till varandra. Det är distinkta blickar som utbyts mellan pappan och barnet. Mamman sitter på huk med blicken nedböjd i sin väska. Det är lite lätt kaotiskt läge då de är mitt i packningen inför att åka till landet, med saker utspridda överallt. Det är många detaljer och personerna är tecknade framifrån med tydliga konturer och markerade ansiktsdrag. Att de är mitt i packningen är något som enbart skildras i bild. I texten skildras hur olika uppfattningar de vuxna och barnet har om att de ska åka till landet. Barnet berättar ur ett jagperspektiv i presens och det växlar mellan dialog och vad barnet tänker. Motsättningarna mellan vad barnet och de vuxna vill, som skildras i texten, återfinns tydligt i blickarna som utbyts mellan pappan och barnet. Barnet är huvudpersonen i berättelsen och är placerad ganska centralt i bilden. Hon befinner sig dock i bakgrunden, men får ändå en framträdande plats genom att hon står upphöjd på en stol och med armarna i kors i en resolut hållning. I bildens bakgrund finns flera mönster i olika färger, tavlor med olika motiv samt föremål i en bokhylla och diverse utspridda föremål på golvet. Det är en stor variation mellan färgerna i denna bild. Texten är svart, rak och tydlig och har ett traditionellt typsnitt. Det är nio rader med text på detta första uppslag.

I detta uppslag ur *Vi blåste bort ibland* av Viveka Sjögren är det huvudsakligen två färgsjok som dominerar och dessa färger flyter in i varandra. Överst är det en blå himmelsnyans och under är det en flammande rödgulrosa färg som illustrerar soluppgången. I mitten finns ett träd som går från lila i nederdelen och smälter in i det blåa på den övre delen. På var sin sida av trädet sitter två figurer och lutar sig mot trädstammen. Trädet och figurerna har svaga konturer. Vi ser dem bakifrån eller snett bakifrån. Deras kläder har en lysande blå respektive röd färg och urskiljer sig på så sätt tydligt från bakgrunden där färgerna är flytande. Något annat som utgör en kontrast mot bakgrunden är de såpbubblor i olika storlekar som blåser iväg från figuren i blå klädnad. Texten är skriven i ett tydligt men mjukt typsnitt och består av fyllda vita bokstäver. På detta första uppslag finns endast en mening, som är skriven på okonventionellt sätt genom att meningen inte börjar med stor bokstav och inte slutar med en punkt. Berättelsen förmedlas ur ett viperspektiv. Vi får endast veta att de väntar på morgonen. Resten berättas i bilden genom stämningar, färgval, konstnärligt uttryck och detaljer.

Båda bilduppslagen är uttrycksfulla, men på olika sätt. Genom den begränsade texten och den starka stämningen i det högra uppslaget, finns det emellertid mer utrymme att som läsare lägga in egna upplevelser och associationer.

ATT SE DET GENUINT BOKLIGA

Projektet *Se en bok!* har lutat sig mot och förhållit sig till begreppet *den genuina bilderboken*. Dessa böcker, där själva bokmediet är en särskild förutsättning, utmärks av att det finns en speciell interaktion och samverkan mellan text och bild. Ett sätt att faktiskt få syn på och skapa en ökad medvetenhet om det genuint bokliga och det ömsesidiga utbytet mellan text och bild är att fokusera på dess olika beståndsdelar. Hur hänger de samman och på vilket sätt bildar de en unik helhet? Vilka är de betydelsebärande beståndsdelarna? Här presenteras fyra aspekter av bilderboken: **BOKEN**, **BERÄTTELSEN**, **BILDERNA** och **TEXTEN**.

BOKEN

Format

Jämför storleken på 3-5 bilderböcker med olika format. Varför tror du att författaren och illustratören har valt just det här formatet? Är de liggande eller stående?

Finns det några skillnader i formatet på böcker för små och äldre barn eller barn som kan läsa själva? Hur brukar formatet på vuxenböcker se ut? Finns det bilderböcker som är skrivna för vuxna? Är bilderböcker bara skrivna för barn?

Papperskvalitet

Utmärker sig pappret på något sätt?
Är det exempelvis ett blankt eller matt papper?
Ger det någon viss effekt?
Ser det ut att vara återvunnet papper?
Finns det någon struktur i pappret, reliefartad effekt?
Går det att vika ut vissa sidor utanför originalformatet?

Omslag

Innan läsningen av boken

Vad kan vi utläsa på omslaget?
Vem har skrivit och vem har gjort bilderna? Vad är en författare och illustratör?
Är det olika personer eller kan det vara samma person som gjort hela boken?
Vad tror du att boken handlar om när du ser omslaget?
Hur är blicken och kroppsspråket hos den eller de som är på omslaget?
Vad är det för färger?

Efter att ha läst boken:

Tycker du att bilderboksskaparen har valt en bra bild som omslag? Om du hade fått välja en omslagsbild, vilket skulle det vara då?

Baksidestext

Varför finns det en baksidestext på böcker? Vad förmedlas i den texten?

Inramning

Hur ser försättsbladet respektive eftersättsbladet ut? Finns det mer än ett försättsblad?
Är de likadana eller skiljer det sig åt? Om de är olika, på vilket sätt skiljer de sig åt och varför?

Är dessa sidor en del av berättelsen? Berättar de något nytt eller är dessa sidor mer som en dekorativ inramning?

Jämför tre till fem olika böcker för att få en variation.

Bokproduktionen

För att göra en bilderbok krävs att flera personer samarbetar.

Vilka personer och kunskaper krävs för att göra en bok?

Hur kan vi göra för att en bok ska kunna läsas av många personer?

Ta reda på mer om författare, illustratörer, förläggare, tryckerier

BERÄTTELSEN

Handling

Vad handlar berättelsen om?

Vilka personer eller djur finns med i berättelsen?

Vilken funktion fyller de?

Är det några speciella platser eller föremål som är viktiga?

Är det något som förvånar dig eller som du undrar över i texten eller bilderna?

Känner du igen dig i något eller någon i berättelsen?

Dramaturgi

Hur utmärker sig dramaturgin och hur samspelar text och bild?

Har bläddringen någon effekt på dramaturgin och känslan av spänning?

Berättar bilderna något som inte sägs i texten?

Berättar texten något som man inte kan hitta i bilderna?

BILDERNA

Helhet och detaljer

Vad lägger du märke till först?

Vad finns det för detaljer?

Placering

Är bilderna små eller heltäckande? Går vissa bilder över ett helt uppslag?

Är det luftigt och vitt på vissa sidor eller är alla sidor fyllda med linjer och färger?

Färger

Vilka färger används? Är det några som dominerar eller återkommer i boken?

Är de starka, skarpa och täckande eller tunna, svaga och dova färger?

Finns det kontraster eller är det mjuka övergångar mellan färgerna?

Verkar färgerna ha någon symbolisk betydelse?

Förändras färgerna i takt med berättelsen?

Vilka känslor förknippas med färgerna?

Används färgerna i berättelsen som uttryck för en viss känsla eller representerar en viss färg olika känslor i berättelsen?

Komposition

Bakgrund – vad visas i bakgrunden?

Förgrund – Vad visas i förgrunden?

Perspektiv och vinklar

Ur vems perspektiv förmedlas berättelsen?

Är det samma hela tiden eller byts det under berättelsens gång?

Vilka effekter får valet av olika perspektiv?

Om vi till exempel ser någonting från håll eller om vi får chansen att komma nära någonting?

Några olika perspektiv:

Underifrån – någon lyfts fram

Ovanifrån – någon förminskas

Helbild

Halvbild

Närbild – inzoomning

Miljöbild

Blickar och uttryck

Titta närmare på hur de olika karaktärernas blickar är riktade.

Är de riktade mot varandra, neråt, bortåt, mot dig som läsare?

Mönster

Finns det några konkreta mönster?

Vad har de för funktion?

Finns det bildelement som återfinns på flera ställen i boken och därigenom bildar ett mönster som gör att man kan se samband i berättelsen?

Symbolik

Vi lär oss ganska tidigt ett antal gemensamma symboler. Exempelvis skyltar på toalettdörrar och vid övergångsställen samt trafikskyltar. En del symboler är internationella. Men symboler kan också ha olika betydelser för olika människor. Det kan vara kulturellt och personligt. Färger är ofta symbolladdade men kan också ge olika känslor och associationer hos olika människor. En färg har ju också olika symboliska värden. Rött är en av de färger som väcker flest associationer och känslor, såsom varning, kärlek, värme, ilska, julen och tomtar. Ett sätt att få syn på mångfalden är att fråga barnen vad de tänker på när de ser olika färger.

Det finns flera olika kommunikationssystem och alfabet som kan betraktas som symboler. Hieroglyferna, vårt latinska alfabet, kinesiska/japanska tecken, arabiska m fl. Dessa tecken blir bara meningsfulla om vi kan begripa dem. Symboler kan vara tidsbundna och tidlösa. Ett samtida symbolspråk som många barn och ungdomar är förtrogna med är smileys och emoji:s i telefonen. Där finns både gamla och nya symboler. När är symboler bättre än att skriva text?

Det finns föremål som inte direkt är generella symboler för något men som kan ha värdeladdning och få en symbolisk betydelse i ett visst sammanhang.

Finns det några allmänna symboler?

Några symboler eller värdeladdade föremål som är specifika för den här berättelsen?

Är färgerna symbolladdade?

Kontraster

Kontraster kan ta sig olika uttryck. När det gäller färgval är svart-vitt det tydligaste exemplet, men även komplementfärger som ställs mot varandra (de tydligaste komplementfärgerna är rött-grönt, lila-gult, blått-orange). Det kan också uppstå kontrasteffekter genom att använda skilda konstnärliga tekniker (blandteknik) eller genom exempelvis motsättning mellan att se något på nära respektive långt håll. Andra exempel är kontraster i sådant som vi i vår kultur associerar med olika färger, vilket kan vara färguppdelning utifrån kön, kontrast i färg eller mönster när det gäller inredning, vilket kan visa på skillnad mellan stadsmiljö/lantmiljö eller klasskillnader mm.

Konstnärlig teknik

Hur har konstnären gjort bilderna? Detta kan vara svårt att avgöra när man ser en tryckt bild jämfört med att titta på ett original. Det går ändå att fundera kring det konstnärliga uttrycket genom att exempelvis titta på om färgerna är täckande eller transparenta, om det ser ut att vara gjort i dator eller för hand, krita eller målarfärger eller en blandning av flera tekniker. En kan också berättar för barnen att det finns olika konstnärliga tekniker såsom akvarell, gouache, akryl, blyerts, tusch, krita, foto, collage, digitala verktyg och bildprogram i dator som photoshop m fl.

TEXTEN

Typsnitt, färg och storlek

Utseende och placering

Hur ser texten ut? Datorskriven, typsnitt, skrivstil, handskriven?

Har texten någon färg? Är det i så fall samma färg hela tiden?

Placering

Är texten rak och linjär eller följer den med bilderna och speglar berättelsen?

Titel

Vad tänker du på när du hör titeln?

Tycker du att den passar till den här berättelsen? Har du något förslag på en annan titel?

Vad har texten för färg på omslaget? Är det samma som inuti boken?

Berättarperspektiv

Hur skulle du beskriva huvudpersonen?

Finns det mer än en huvudperson?

Vem berättar? (jagform, författarens röst, växling mellan olika perspektiv)

Hur berättas berättelsen?

Vem är huvudpersonen? Ett eller flera barn, en vuxen eller ett djur?

På vilket sätt kan pojkar och flickor skildras lika/olika? Är det samma likheter och skillnader för alla?

Nutid, dåtid, framtid? Växling mellan nutid och dåtid (som i leken)?

Språket

Var det några ord eller uttryck du reagerade på?

Går det att hitta synonymer till dessa ord?

Var det talspråklig/skriftspråklig stil?

Används rim eller är det skrivet med ett mer vardagligt språk?

FRÅGOR ATT STÄLLA TILL BARNEN:

Vad fastnade du/ni för i den här boken? Var det något som var särskilt intressant, roligt eller underligt? Berätta!

Frågor att prata om utifrån boken:

Innan läsningen av boken:

Beskriv omslaget: Färger, text, motiv, detaljer, vad är i centrum, i bakgrunden, på sidorna?
Är det en eller flera personer som har gjort boken?

Efter läsningen av boken:

Varför tror du bilderboksskaparna har valt att göra omslaget på det här sättet?
Tycker ni att det är ett passande omslag eller skulle ni valt ett annat om ni fått bestämma?
Tycker ni att det en passande titel? Ge några förslag på andra titlar som hade kunnat passa.

Beskriv försättsbladet och eftersättsbladet. Jämför dem med varandra.
Är de lika eller finns det skillnader?

Vad händer i boken?
Vem är det som berättar?
Vem eller vilka är huvudpersoner?

Välj ett eller ett par bilduppslag och ställ frågor om bilderna:

Vad lägger du märke till först?
Vad finns det för detaljer?
Är bilderna små eller stora?
Är det luftigt och vitt på vissa sidor eller är alla sidor fyllda med färg? Varför tror *du* att det är så?
Är det någon eller några färger som dominerar? Förändras det under berättelsen?
Vad väcker färgerna för känslor?
Går det att beskriva någon viss stämning i bilderna? (enstaka bilder men även boken i sin helhet)
Finns det kontraster eller är det mjuka övergångar mellan färgerna? Varför tror du konstnären valt att göra så? Blir det någon viss effekt?
Verkar färgerna ha någon symbolisk betydelse?
Vilka olika känslor skulle exempelvis den röda färgtonen kunna uttrycka i berättelsen?
Vad finns det längst fram (förgrund) och vad finns längre bak (bakgrunden) i bilden?
Hur ser vi karaktärerna i boken? (framifrån, bakifrån, från sidan, under-ovanifrån...)?
Vad ger det för intryck hur karaktärerna är placerade?
Hur är karaktärernas blickar riktade?
Är de riktade mot varandra, neråt, bortåt, mot dig som läsare?

Finns det några konkreta mönster i bilderna?
Går det att hitta dessa mönster på flera ställen i boken?
Verkar de mönster som finns ha någon speciell betydelse?

Var står texten?

Hur ser texten ut?

Har texten samma utseende i hela boken?

Är det mycket eller lite text i boken?

Jämför med någon annan bok för att se likheter och skillnader.

Varför tror *du* att författaren eller bilderboksskaparen har valt att göra så?

Vad gör det för intryck på *dig*?

Berättas det något i texten som inte syns i bilderna?

Finns det sådant i bilderna som inte står i texten?

Är det något ni hade velat se i bild som bara finns i texten?

Vi kan också se sådant som händer i en berättelse som inre bilder.

Är det något ni kan se som en inre bild som bilderboksskaparen har valt att inte ta med i bild?

BIOGRAFI

Karin Ögren är förskollärare med inriktning på barnkultur och kulturarv men har även en fil kand. i konstvetenskap. Hon har arbetat som konstpedagog på museum och konsthallar samt arbetat med olika barnkulturprojekt med bilderboksupplevelser.

Hon kommer under juni 2019 påbörja en utbildning inom Läslyftet, en kompetensutveckling i handledning, språk-, läs- och skrivdidaktik baserad på aktuell forskning, i regi av Skolverket och Mälardalens högskola. Från hösten 2019 kommer hon, parallellt med utbildningen, att arbeta som handledare för Läslyftet, som en del av sin förskollärartjänst.

På uppdrag av Region Gävleborg har hon författat detta handledningsmaterial utifrån det regionala arbetet med originaluppslag ur bilderböcker inom projektet *Se en bok!*

REFERENSER

Läroplanen för förskolan Lpfö 18 www.skolverket.se

Barnkonventionen www.unicef.se

Eriksson, Y, Göthlund A (2004), *Möten med bilder*, Studentlitteratur, Lund.

Fox, M. (2001), *Läsa högt – en bok om högläsningens förtrollande verkan*, Kabusa böcker.

Iwarsson, P. (2007), *Samtal med barn och ungdomar – Erfarenheter från arbetet på BRIS*, Gothia Fortbildning AB, Stockholm.

Lokken, G, Synnove H, Röthle, M. (2006) *Småbarnspedagogik*,

Nordin, S. (2012) *Mirja och pojken i det rosa huset*, Rabén & Sjögren, Stockholm.

Persson, K. (2012) *Molly och Sus*, Urax förlag, Stockholm.

Rhedin, U. K, O och Eriksson L. (red). (2013) *En fanfar för bilderboken*, Alfabet, Stockholm.

Sjöberg, L. (2013) *Cirkusloppor på luffen*, Rabén & Sjögren, Stockholm.

Sjögren, V. (2013) *Vi blåste bort ibland*, Kabusa böcker, Göteborg.

Strömgård, K. (2012) *Björnarnas dagis*, Opal, Stockholm.

Svensson, A-K. (2009). *Barnet, språket och miljön – från ord till mening*, Studentlitteratur, Lund.

Thomsen, P. (2013), *Det berättande barnet - Stimulera förskolebarn att uttrycka sig i ord*, Studentlitteratur, Lund.

KOLOFON

Denna handledning har tagits fram med utgångspunkt i det regionala arbetet med originaluppslag ur bilderböcker inom projektet *Se en bok!*. Projektet är ett samarbete mellan konstsamlingsteamet och verksamhetsutvecklare inom konst och bibliotek.

Redaktion: Erik Anderman, Jenny Nilsson, Elenor Noble, Ulla Nyberg, Christine Wennerholm

Text: Karin Ögren

Korrektur: Ellinor Ahlstrand

Fotografi: Albin Bogren

Med undantag för:

S, 4: Ann-Sofie Åberg

s. 7 och s. 31: Matilda Ruta

s. 32: Viveka Sjögren

Utplacerade bilderboksbilder i Region Gävleborgs verksamhet:

Björnarnas dagis av Katarina Strömgård

- Familjecentralen i Andersberg, Gävle

Cirkusloppor på luffen av Lena Sjöberg

- Familjecentralen, Sandvikens sjukhus

Mirja och pojken i det rosa huset av Matilda Ruta och Sofia Nordin

- Bergsjö Familjecentral, Nordanstig

Vi blåste bort ibland av Viveka Sjögren

- Harmånger Familjecentral, Nordanstig

Molly och Sus av Klara Pettersson

- Barnmottagningen, Gävle sjukhus

En liten röd hare av Katarina Strömgård

- Familjecentralen i Sätra, Gävle

Vandringsutställningar:

Om detta talar man endast med kaniner av Anna Höglund

Att vara jag av Anna Höglund

Djur som ingen sett utom vi av Ulf Stark och Linda Bondestam

Vi smular vi härmar en gök av Lina Ekdal och Emma Hanquist

© Författarna, konstnärerna & Kultur Gävleborg

*Kultur Gävleborg
Kungsbäcksvägen 32, 801 88 Gävle*